

กระบวนการต่อสู้ต่อความเชื่อทางสังคมของคนพิการ

วิชัย จันทรบุญ^{1*} มณีนัย ทองอยู่²

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการการต่อสู้ต่อความเชื่อทางสังคมที่มีต่อคนพิการ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ คนพิการทั่วไปที่อาศัยในประเทศไทย และเป็นคนไทย ประกอบไปด้วยกลุ่มของคนตาบอด คนพิการหูหนวก คนพิการทางกาย และคนพิการซ้ำซ้อน จำนวน 5 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์ แนวทางการสังเกต ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อทางสังคมที่มีต่อคนพิการนั้นเป็นวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามแต่ละบริบท แต่ในสังคมไทยนั้นยังมีความเชื่อว่าคนพิการส่วนใหญ่มีความสามารถที่ไม่เท่าเทียมกับคนปกติ และไม่สามารถที่จะเป็นผู้นำคนปกติได้ การให้โอกาสคนพิการยังตั้งอยู่พื้นฐานของความสงสาร นอกจากนี้หน่วยงานที่ให้โอกาสผู้พิการจะถูกสร้างความหมายใหม่ว่าเป็นหน่วยงานที่เปิดกว้าง เป็นตัวอย่างที่ดีขององค์กร แต่คนพิการยังถูกเบียดขับไม่ให้เห็นความสามารถได้อย่างเต็มที่ และไม่สามารถเข้าสู่ตำแหน่งการบริหารและสั่งการได้ คนพิการถูกจัดวางให้อยู่ในระดับสัญลักษณ์ของหน่วยงานและยังไม่สามารถสร้างความหมายให้กับตนเองได้ภายใต้บริบทนั้นได้

คำสำคัญ : ความเชื่อทางสังคม, ตัวตน, คนพิการ

¹ นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*ผู้พิมพ์หลัก

THE PROCESSES OF DISABLE PEOPLE FIGHTING TOWARDS THE SOCIAL BELIEFS

Wichai Chanboon Maneimai Thongyou

Abstract

This research focuses on the social beliefs towards disable people. The study was aimed studying the processes of disable people fighting towards the social beliefs. The sample used in this study were generally people with disabilities who live in Thailand and Thai people consists of a group of blind, deaf and physical disabilities as the disable people 5 subjects were used in this study. The instrument were used in this study are the Guidelines for interviews and the Guidelines for observation. The finding showed that social beliefs towards disable people was a culture that vary according to each context. In Thai society also believes that most disable people have the ability to not equal than normal people and unable to lead normal people. The opportunity of disable people set on compassion. In addition, the organization who gave the opportunity for disable people have to be a new meaning that the best organization. However, the disable people to be marginalization and not to demonstrate the ability to fully. The disable people were set up at the symbols and cannot construct their own meaning under that context.

Keywords : social beliefs, identity, disable people

บทนำ

คนพิการนับว่าเป็นบุคคลที่สำคัญของสังคม คนเหล่านี้ได้ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติและสังคมตามโอกาสและศักยภาพของคนพิการ แต่ก็มีบางส่วนที่อาจเป็นภาระของสังคม โดยไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ จากอดีตที่ผ่านมาคนพิการส่วนใหญ่ยังถูกปล่อยปละละเลย และต้องเผชิญกับปัญหาทัศนคติทางลบของสังคมตลอดมา ทำให้ถูกกักขัง ปิดบัง ซ่อนเร้น ไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีอาชีพ ไร้สิทธิขั้นพื้นฐาน เรียกได้ว่าเป็น “ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม” ซึ่งคนพิการเหล่านี้มักไม่ได้รับการเอาใจใส่จากสังคมเท่าที่ควร (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2542) จนกระทั่งรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 เพื่อส่งเสริมให้คนพิการได้รับสิทธิในการสงเคราะห์ การพัฒนา และฟื้นฟูสมรรถภาพ ทำให้กลุ่มคนพิการได้รับความสนใจจากสังคมมากขึ้นพร้อมทั้งเปิดโอกาสให้คนพิการได้เข้ามามีส่วนร่วมในสังคมมากขึ้น

จากการศึกษาของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2546) พบว่า ปัญหาของคนพิการไทยนั้นเกิดจากขาดการศึกษา ค้นหาสาเหตุ การเฝ้าระวังเกี่ยวกับความพิการอย่างต่อเนื่อง ขาดการให้บริการ การส่งเสริม การพัฒนา และการฟื้นฟูสมรรถภาพเด็กพิการตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยก่อนเข้าเรียน ขาดโอกาสและความเป็นธรรมในการได้รับการศึกษาทุกระดับและทุกระบบ มีกฎหมายที่กีดกัน จำกัดสิทธิและเลือกปฏิบัติต่อคนพิการ เจตคติต่อความพิการและสังคม และเจตคติของสังคมต่อคนพิการยังไม่เหมาะสม ความไม่พร้อมของบริการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ การศึกษา อาชีพ และสังคม รวมทั้งบุคลากรที่ทำงานด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพ บริการสาธารณะและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่รัฐเป็นผู้จัดให้ไม่เพียงพอ สำหรับปัญหาและความต้องการของคนพิการในประเทศไทย จากอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน พบว่ายังประสบปัญหาและยังมีความต้องการอยู่ ได้แก่ ปัญหาและความต้องการด้านการแพทย์ คนพิการส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่ในเขตชนบทซึ่งขาดโอกาสในการได้รับการดูแลรักษาของแพทย์หรือฟื้นฟูโดยแพทย์เฉพาะด้าน ซึ่งโรคหรือการเจ็บป่วยที่ควรจะได้รับ การรักษาให้หายได้แต่กลับกลายเป็นสาเหตุทำให้พิการ อาจเป็นเพราะขาดความรู้การศึกษา หรือเพราะเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวยทำให้คนพิการเหล่านี้ขาดโอกาสการเข้ารับการรักษาพยาบาลและไม่สามารถจัดหาเครื่องช่วยความพิการชนิดต่าง ๆ ได้ รวมทั้งปัญหาความต้องการด้านการศึกษา ตามสภาพเขตที่พักอาศัยส่วนใหญ่คนพิการอยู่ในชนบทมีฐานะยากจน การกระจายบริการด้านการศึกษาพิเศษไปสู่ชนบทได้ไม่ทั่วถึงเพียงพอกับความต้องการด้านการศึกษาของคนพิการ ผู้ปกครองต้องพาเด็กพิการมารับการศึกษาพิเศษในพื้นที่ชุมชนใหญ่ ๆ ที่มีไม่กี่แห่ง คนพิการบางรายที่เรียนร่วมกับเด็กปกติ ต้องเผชิญปัญหาทัศนคติของครูและเพื่อนที่มีต่อเด็กพิการบางคนประสบปัญหาในเรื่องอาคารสถานที่สำหรับเด็กพิการ แขน ขา และปัญหาการไม่เข้าใจในบทเรียนของเด็กพิการทางสายตา เด็กพิการทางการได้ยินและสื่อความหมาย เป็นต้น และปัญหาความต้องการทางสังคมและการเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคม สังคมยังไม่พร้อมที่เปิดโอกาสให้คนพิการได้แสดงถึงความสามารถ ประกอบกับการไม่มีสิ่งที่เป็นเอื้ออำนวยประโยชน์ เช่น อาคารสถานที่ สภาพแวดล้อมสาธารณะและบริการอื่น ๆ สำหรับให้คนพิการสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมได้อย่างเต็มที่และเสมอภาคเช่นเดียวกับบุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้ปัญหาและความต้องการด้านอาชีพ พบว่าคนพิการที่มีความพิการเล็กน้อยและทำสิ่งต่าง ๆ ได้ ส่วนใหญ่ต้องการที่จะพึ่งตนเอง ไม่เป็นภาระของครอบครัวและสังคม แต่สังคมยังไม่เปิดโอกาสให้คนพิการได้แสดงความสามารถเท่าที่ควรประกอบกับคนพิการขาดความรู้ ความชำนาญเมื่อเปรียบเทียบกับคนปกติ ทำให้ขาดโอกาสในการทำงานทำ (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2547)

จากสภาพปัญหาความต้องการด้านต่าง ๆ ของคนพิการทั้งทางด้านการแพทย์ การศึกษาสังคม และอาชีพที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองเท่าที่ควร จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนพิการต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิ ก็เพื่อต้องการนิยามตนเองว่าเป็นคนที่สามารถทำงานได้และมีคุณค่าเหมือนกับคนทั่วไปในสังคม จนกระทั่งได้เกิดแนวนโยบายทางสังคมไม่ว่าจะเป็นโอกาสทางการศึกษาที่เปิดกว้างให้คนพิการสามารถเรียนร่วมได้กับคนทั่วไป โอกาสในการรักษาพยาบาลที่ก้าวหน้ามากกว่าในอดีต รวมถึงอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ทันสมัยที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตให้กับคนพิการ รวมถึงโอกาสในการจ้างงาน โดยที่คนพิการมีสิทธิในการใช้ความรู้ความสามารถในด้านที่ตนเองถนัดเข้าทำงานตามความเหมาะสมในบางหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงองค์กรต่างๆทางสังคม

แม้ว่าในปัจจุบันการกีดกัน และการเบียดขับคนพิการให้พ้นไปจากโอกาสทางการศึกษา โอกาสในการรักษาพยาบาล รวมถึงโอกาสในการจ้างงานนั้นจะลดลงจากในอดีต แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าสังคมนั้นได้มีความจริงใจในการเปิดโอกาสในคนพิการเหล่านี้ได้มีพื้นที่ทางสังคมของตนเองเทียบเท่ากับกับคนทั่วไปได้สักเท่าไร ถึงแม้ว่าคนพิการผู้นั้นจะมีความรู้ความสามารถในวิชาชีพที่ตนเองถนัด หรือผ่านการศึกษาในระดับสูงมาเพียงใดสังคมก็ยังคงมีความเชื่อเดิมที่ไม่สามารถจะยอมรับคนพิการได้อย่างเต็มที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาความเชื่อทางสังคมที่มีต่อการเบียดขับตัวตนของคนพิการ
2. เพื่อศึกษาลักษณะของการต่อสู้ของคนพิการต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบมุ่งเน้นการศึกษาโดยใช้หลักของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อทัศนคติของผู้พิการ และกระบวนการต่อสู้ ต่อรอง ต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มคนพิการ ซึ่งเป็นการบูรณาการข้อมูลทั้งทางด้านพฤติกรรมทางสังคม ของคนพิการโดยใช้หลักการของระเบียบวิธีวิจัยแบบ Oral History เพื่อเป็นการศึกษา Life History ภายใต้อารมณ์ทัศนคติสร้างสรรค์สังคม ในการบอกเล่าหรือการเล่าเรื่องที่เคยถูกละเลย หรือปฏิเสธไม่ให้มีการกล่าวถึง เพื่อให้ทราบถึง การดำรงชีวิตประจำวันและกระบวนการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

คือคนพิการที่ได้รับการช่วยเหลือทางสังคมในมิติของการจ้างงาน ประกอบไปด้วยคนพิการหูหนวก ตาบอด พิการทางร่างกาย และคนพิการซ้ำซ้อน ซึ่งเป็นผู้ที่ยินดีให้ความร่วมมือและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษาอย่างแท้จริง โดยที่กลุ่มเป้าหมายเป็นคนพิการที่มีอายุมากกว่า 18 ปี ที่อาศัยอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จำนวน 5 คน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการดังต่อไปนี้

2.1 การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการใน

สังเกตโดยการกำหนดวัตถุประสงค์ในการสังเกตไว้ล่วงหน้า ซึ่งในขณะที่ผู้วิจัยจะเข้าไปสู่พื้นที่ในการศึกษา ผู้วิจัยจะศึกษาเกี่ยวกับบริบทสภาพทั่วไปของพื้นที่นั้น คือ ประเภทของงานในความรับผิดชอบของคนพิการ ลักษณะของสถานที่ทำงาน สมาชิกในสถานที่ทำงาน รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างคนพิการกับสมาชิกอื่น นอกจากนี้ผู้วิจัยจะเข้าไปสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม คือ การเฝ้าสังเกตพฤติกรรมทางสังคม และสังเกตลักษณะการทำงาน รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของบุคคลอื่นที่มีต่อคนพิการว่าเป็นอย่างไร โดยผู้วิจัยมีแนวทางการสังเกต ประกอบไปด้วยแนวทางการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) และแนวทางการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถามในการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น และรวมถึงข้อคำถามที่อาจจะเกิดขึ้นในระหว่างการสังเกต โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure Interview หรือ SSI) ในการสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ ส่วนการให้สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายนั้นจะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) ผู้วิจัยทำการอ่านข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถหาสาระหลักและหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นข้อความรู้หลัก (theme) และรอง ที่ได้จากการประมวลข้อมูลดังที่กล่าวถึง

3.2 การวิเคราะห์โดยใช้ตาราง (matrix analysis) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาถูกนำมาจัดกลุ่มข้อมูลโดยใช้ตาราง (matrix) เพื่อให้เห็นความชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถนำไปใช้ร่วมในการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

4. ข้อจำกัดของการวิจัย

การเก็บข้อมูลในครั้งนี้เป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของการวิจัยเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนพิการซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับคนพิการบางส่วนในสังคมเท่านั้น ไม่อาจจะเป็นตัวแทนของคนพิการทั้งหมดในประเทศไทยได้

ผลการวิจัย

1. ความเชื่อทางสังคมที่มีต่อการเบียดขับตัวตนของคนพิการ

ในสังคมปัจจุบันความพิการถูกให้ความหมายผ่านตัวแบบคำอธิบายทางการแพทย์เป็นหลัก โดยความหมายนี้ได้มีอิทธิพลกำหนดความหมายความผิดปกติ ความปกติ จนกระทั่งความพิการ อันเน้นไปที่ความสมบูรณ์ทางร่างกาย รวมถึงความแข็งแรงของอวัยวะต่างๆที่ทำงานอย่างสมดุลกัน ซึ่งความเชื่อนี้เป็นบ่อเกิดของการมองปัญหาของความพิการว่าเป็นปัญหาระดับบุคคลอันเกิดมาจากการบาดเจ็บ อุบัติเหตุ ความบกพร่องของพันธุกรรม อันเป็นข้อจำกัดในการดำรงชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงได้สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อทางสังคมที่มีต่อคนพิการมีพฤติกรรมการมองผ่านมุมมองของความสามารถทางร่างกาย และยังคงผลิตซ้ำด้วยความเชื่อของเคราะหกรรมจากชาติปางก่อนที่ทาบไปไว้มากจึงส่งผลมาให้มีร่างกายพิการในชาตินี้

...เกิดมาเป็นโปลิโอค่ะ เดินไม่ได้ ต้องใช้ไม้ค้ำตลอดเวลาเดิน แต่ก็ได้รับโอกาสในการเรียนให้เข้าเรียนกับคนทั่วไปในโรงเรียนใกล้บ้าน แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังถูกมองว่าเป็นภาระเหมือนเดิม เพราะเราเองมีปัญหาเวลาขึ้นลงบันไดที่โรงเรียน คือ จะต้องมีย่อกันช่วยถือกระเป๋านักเรียนให้ ...แต่ที่หนักที่สุดก็คงจะเป็นคำดูถูกจาก

เพื่อนในชั้นที่เห็นว่าเราได้เกรด 4 ของวิชาพละ ซึ่งมาจากสาเหตุที่ครูส่งสารเรา ในขณะที่เพื่อนคนอื่นได้เกรดไม่เท่าเรา เขาก็ทว่าเราเอาเปรียบเพื่อนค่ะ... (ต้ม คนพิการ อายุ 23 ปี)

...ตาบอดครับเป็นมาตั้งแต่กำเนิด...ได้เรียนหนังสือร่วมกับเพื่อนทั่วไป แต่ว่าก็เรียนไม่รู้เรื่อง เพราะว่าที่โรงเรียนไม่มีหนังสือสำหรับคนตาบอด จะไปเข้าโรงเรียนตาบอดทางครอบครัวก็ไม่ให้ไป...แต่ที่น้อยใจมากที่สุด ได้ยินตากับยายบอกว่า...ชาติที่แล้วเราไปเจาะตาปลา ชาตินี้จึงเกิดมาตาบอด ...เป็นกรรมเก่า...นอกจากนี้พ่อยังพูดอีกว่าเราเป็นภาระ ไม่รู้ว่าเป็นบาปกรรมอะไรของครอบครัวที่มีลูกตาบอด ช่วยทำนาก็ไม่ได้ ช่วยงานบ้านก็ไม่ได้ ไม่มีประโยชน์... (อังคาร คนพิการ อายุ 20 ปี)

จากประสบการณ์ของต้ม และอังคาร สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อทางความหมายในวัฒนธรรมไทย อันเกิดจากความเชื่อเรื่องบาปกรรมในอดีตชาติ ความเชื่อถึงความน่าสงสาร สมเพชที่มีต่อคนพิการ และนอกจากนี้คนพิการยังถูกให้ความหมายและทำให้เป็นสัญลักษณ์ของการทำดี หากผู้ใดที่ให้โอกาสคนพิการผู้นั้นสมควรได้รับการยกย่องจากสังคมว่าเป็นคนดี ด้วยเหตุนี้หลายครั้งที่คนพิการจึงถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ของการทำความดีของบุคคลทั่วไป

...เห็นแล้วก็สงสารนะค่ะ...เราก็เลยให้เค้าทำงานที่ร้านเรา แต่ก็ไม่ได้ให้เค้าทำอะไรมาก เพราะเขาเดินไม่ได้ ใช้รถเข็นตลอด เราก็ให้เค้าทำหน้าที่แนะนำสินค้าให้ลูกค้าเท่านั้น ในขณะที่ลูกจ้างเราคนอื่นเขาทำงานมากกว่านี้ ทั้งแนะนำสินค้า ทั้งยกของได้ ดังนั้นอัตราเงินเดือนเราจึงให้ต่างกัน...แต่ก็ดีนะค่ะ เพราะว่าตั้งแต่เราจ้างคนพิการให้มาทำงานที่ร้าน...รู้สึกได้เลยว่าลูกค้าเยอะขึ้น และได้รับคำชมจากปากลูกค้าว่าร้านเราให้อาสาคนพิการได้มีงานทำนะค่ะ...รู้สึกดีนะค่ะที่ได้ให้อาสาคน...(สมหญิง เจ้าของร้านเครื่องใช้ไฟฟ้า อายุ 50 ปี)

...ผมรู้สึกว่าตนเองเป็นปมด้อยมากกว่า การที่ต้องนั่งรถเข็นทำงาน...ทำให้ถูกมองว่าน่าสงสาร ลูกค้าบางคนก็เข้ามาซื้อของ บางทีเขาเห็นเรา เขาก็ซื้อเลยไม่ได้สอบถามเรื่องตัวสินค้าแต่อย่างใด...ตรงข้ามเขากลับถามว่าเราไปทำไมจึงพิการเดินไม่ได้ ทำไมไม่ใส่ขาเทียม บางคนก็ขอจับขาเรา...ผมเองก็นึกน้อยใจครับ...ทั้งที่ผมเรียนจบมาทางบัญชี แต่เจ้าของร้านไม่ให้ผมทำบัญชี เพราะว่างานนั่งภายในร้านไม่ได้ใช้ลูกค้ำ แต่หากทำหน้าที่ในฝ่ายขาย ก็จะสามารถดึงดูดลูกค้าให้เข้าร้านได้...ผมเองรู้สึกเหมือนตัวเองถูกจ้างเป็นตัวโฆษณาให้กับทางร้านมากกว่าจะเป็นทำงานในหน้าที่ตามความรู้ความสามารถ แม้ว่าค่าจ้างที่ผมได้รับจะน้อยกว่าทุกคนในฝ่ายขาย แต่ผมก็เลือกมากไม่ได้ เพราะก็ดีกว่าไม่ได้ทำงานให้ทางครอบครัวผมต้องดูแลอีกกว่าเป็นภาระ... (ศักดิ์ คนพิการ อายุ 37 ปี)

...ก็อนุญาตให้เขาสามารถเรียนร่วมกับคนปกติได้นะค่ะ ถึงเราจะรู้อยู่แก่ใจว่าถ้าให้สอบแข่งขันเข้ามาจริงๆ ก็คงทำคะแนนสอบมาไม่ได้ แต่ก็ไม่แน่ว่าเราจะสามารถไปทำงานอะไรได้และใครจะจ้างงาน...ตอนที่สอบสัมภาษณ์เขาก็คุยกันกับอาจารย์ท่านอื่นว่าให้เขาเข้าเรียนเถอะ อย่างน้อยก็เป็นการทำบุญ นอกจากนี้เรายังให้ทุนเรียนดีกับเขาด้วยนะค่ะ ...เราก็เห็นค่ะว่าเขาตาบอด...แม้ว่าในการเรียนหลายครั้งที่เขาเป็นภาระให้กับเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาสอบค่ะ ...อาจารย์ที่คุมห้องสอบต้องคอยนั่งอ่านข้อสอบให้เขาฟัง หากเป็นวิชาสังคม ภาษาไทยก็ไม่ใช่ไร แต่บางครั้งเป็นวิชาเคมี ฟิสิกส์ คณิตศาสตร์ ก็มีปัญหเหมือนกันค่ะ... (ครูเล็ก อาจารย์ประจำวิทยาลัยแห่งหนึ่ง อายุ 36 ปี)

...ผมได้ยื่นพ้อเล่าให้ฟังถึงโฆษณาชิ้นหนึ่งที่เขารับคนตาบอดเข้าเป็นคอลเซ็นเตอร์ บริการถามตอบให้กับลูกค้าให้กับระบบโทรศัพท์เคลื่อนที่ ผมจึงมีความหวังว่าผมอาจจะได้รับโอกาสแบบนั้นบ้าง...ด้วยเหตุนี้ผมจึงมาเรียนต่อ อย่างน้อยก็ให้มีวุฒิปวส. ก็ยังดี ...แม้ว่าอาจารย์และเพื่อนจะติดกับผมมาก แต่ผมไม่ชอบคำพูดในเชิงสงสาร หรือการที่ผมได้อะไรมานั้นก็เพราะเขาสงสารผม ผมอยากให้เขามองที่ความรู้ ความสามารถของผม และผมเองก็อยากให้ทางส่วนการศึกษานั้นเปิดโอกาสในการเรียนรู้ให้กับคนตาบอด เช่น การมีหนังสืออักษรเบลให้ครบทุกสาขาวิชาที่เรียน อย่างน้อยก็จะทำให้เราได้มีโอกาสในการอ่านหนังสือมากขึ้นครับ... (นนท์ คนพิการ อายุ 28 ปี)

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทยภายใต้เรื่องราวของการจ้างงานในร้านเครื่องใช้ไฟฟ้า และในสถาบันการศึกษานั้น สะท้อนให้เห็นว่านายจ้างและอาจารย์ซึ่งเป็นคนปกติ และลูกจ้าง รวมถึงลูกศิษย์ที่เป็นคนพิการนั้น มิมุมมองเกี่ยวกับการทำงานที่แตกต่างกัน แม้ว่าคนพิการจะพยายามนำเสนอวุฒิการศึกษา ความรู้ความสามารถของตนเองที่ได้เรียนมา แต่กลับไม่ได้ใช้ความรู้นั้นให้เกิดประโยชน์ คนพิการกลับถูกสร้างให้เป็นตัวแทนของการโฆษณาขายสินค้าให้กับทางร้าน ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นการประทับตราทางสังคมให้กับคนพิการว่ายังเป็นผู้ด้อยความรู้ความสามารถ แม้ว่าจะสำเร็จการศึกษาในระดับใด ก็คงเป็นการศึกษาที่มาจากความสงสารของอาจารย์ผู้สอน และความเมตตาจากสถานศึกษาเท่านั้น ความรู้ความสามารถไม่อาจจะสู้คนปกติได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตามคนพิการนั้นก็ไม่ได้ถูกตรึงให้อยู่กับทัศนคติ ความเชื่อทางสังคมแบบเดิมเสมอไป นั่นคือ คนพิการสามารถที่จะเลื่อนไหลตนเองให้เข้าไปสู่ความเชื่อในแบบอื่นของสังคม นั่นคือการพยายามสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเอง ถือได้ว่าคนพิการได้มีการต่อสู้ในระดับปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน และพยายามหลบพ้นไปจากการตีตรา ควบคุมจากสังคมตลอดเวลา

2. ลักษณะและผลของการต่อสู้ของคนพิการต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม

ในส่วนของกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ของคนพิการ ถือว่าเป็นเป้าหมายของระดับการยอมรับได้ของสังคมที่มีต่อคนพิการ ความสามารถในการเชิงธุรกิจและในแง่เศรษฐกิจจึงเปรียบเสมือนว่าเป็นพื้นที่การหาเงินและการแสวงหาการยอมรับให้กับคนพิการ อีกทั้งปรากฏการณ์การข้ามพื้นที่และข้ามวัฒนธรรมของคนพิการแสดงให้เห็นว่าคนพิการในฐานะที่เป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคมนั้นมีความใฝ่ฝัน มีความทะเยอทะยานหรือการไม่ยอมแพ้ไปกับชะตาชีวิตของตนเอง ตลอดจนมีความต้องการที่จะมีโอกาสยกระดับชีวิตของตนเองหรือสร้างครอบครัว และอีกส่วนหนึ่งก็เปรียบเสมือนว่าชีวิตตนเองนั้นได้ถูกลิขิตไว้ให้มีสภาพเป็นเช่นนั้น ทั้งที่เกิดจากความยากลำบาก พลาดหวังในเรื่องการใช้ชีวิต หรือต้องการเห็นและต้องการพบเจอกับสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้คนพิการก้าวออกจากพื้นที่เดิมเพื่อเผชิญกับโลกที่อยู่ภายนอก

ความรู้ ความสามารถ และการศึกษา ถือเป็นพื้นที่ชนิดหนึ่งที่มีองค์ความรู้ ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกาชุดหนึ่งกำกับอยู่ และมีความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะเพื่อแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างชีวิตส่วนตัวกับชีวิตในการทำงาน ชีวิตที่อยู่ในโลกส่วนตัวกลายเป็นเรื่องของจิตใจที่อยู่นอกขอบเขตของสังคมภายนอก ชีวิตส่วนตัวนั้นจะไม่มีเรื่องของงาน ในชีวิตสังคมภายนอกก็ไม่มีเรื่องส่วนตัว เช่นในกรณีของคนพิการอย่างพิภพ

...ผมจบ ปวส.ช่างยนต์มาครับ...ทุกวันนี้เปิดร้านรับแต่งรถ และซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ โชคดีที่ผมเกิดมาในครอบครัวที่พร้อมด้านฐานะทางการเงิน แม้ว่าผมจะพิการเดินไม่ได้ ข้างซ้ายบอดอีกข้างหนึ่ง ซึ่งฝันร้ายนี้เกิดมาจากอุบัติเหตุเมื่อสิบปีก่อนก็ตาม...ทุกวันนี้รายได้ต่อวันค่อนข้างเยอะ ผมมีครอบครัวที่อบอุ่น มีลูกสาวสองคน และมีกิจการเป็นของตนเอง ซึ่งกิจการของผมนี้ส่วนใหญ่รายได้จะมาจากการแต่งรถ ซึ่งอุปกรณ์ในการแต่งรถที่ร้านผมมีครบทุกอย่าง และมีราคาที่ไม่แพง เด็กวัยรุ่นส่วนมากจะมาลูกคสที่ร้านประจำ ...นอกจากนี้วิทยาลัยที่ผมเรียนมาก็มีจะส่งเด็กนักเรียนมาฝึกงานที่ร้านผม..และร้านของผมมีลูกน้องประจำที่ร้านประมาณสิบกว่าคน ส่วนใหญ่จะเป็นนักศึกษาที่เคยมาฝึกงานที่นี่ ...ทุกวันนี้ผมเป็นวิทยากรท้องถิ่นในสาขาวิชาช่างยนต์ให้กับวิทยาลัยแห่งหนึ่ง...ทุกวันนี้ผมเป็นนักธุรกิจที่สำคัญของจังหวัด และเป็นสมาชิกของหอการค้าจังหวัด เมื่อมีงานในระดับจังหวัดเช่นงานกาชาด ผมก็ได้รับเชิญให้ไปเปิดร้านให้ความรู้เรื่องเครื่องยนต์ และการแต่งรถเสมอ... (พิภพ คนพิการ อายุ 44 ปี)

เรื่องราวชีวิตของพิภพไม่แตกต่างไปจากนิอรเท่าไรนัก นิอรแม้ว่าจะเป็นคนพิการที่ถือได้ว่าพิการซ้ำซ้อนคือ นิอรมีอาการเป็นใบ้ และมีปัญหาเรื่องช่องหู ซึ่งทุกวันนี้นิอรต้องใช้เครื่องช่วยฟัง ซึ่งทำให้นิอรได้ยินถนัดขึ้นแม้จะไม่มากนัก นิอรโชคดีที่ได้รับโอกาสทางการศึกษาจนกระทั่งเรียนจบปริญญาตรีในสาขาวิชาคอมพิวเตอร์ และนิอรได้ยึดอาชีพที่ได้เรียนมาตามความถนัดเพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเอง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นิอรนี้ผู้วิจัยใช้การพูดคุย แต่นิอรจะตอบกลับมาด้วยการพิมพ์เป็นตัวหนังสือผ่านจอคอมพิวเตอร์

...ชื่อนิอรค่ะ พูดไม่ได้ แต่ก็สื่อสารได้บ้าง เพราะก็พอจะได้ยิน แต่ต้องใช้เครื่องช่วยฟังตลอดเวลาค่ะ ...ทุกวันนี้นิอรทำงานคอมพิวเตอร์กราฟฟิก รับออกแบบแผ่นป้ายโฆษณา และทำป้ายไวเนล นอกจากนี้ยังทำบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนให้กับครูระดับประถมศึกษาด้วยค่ะ ...เริ่มต้นชีวิตจากการรับจ้างทำงานที่บ้านคือทำสื่อการเรียนการสอนผ่านคอมพิวเตอร์ พอเก็บเงินได้พอประมาณ อรก็ซื้อเครื่องพิมพ์ขนาดใหญ่ และเปิดร้านทำไวเนล ...อรมีผู้ช่วยด้านแรงงานคือน้องชายค่ะ และยังมีลูกจ้างชายอีกสองคนไว้ขับรถส่งของ และทำงานพิมพ์ แต่ในส่วนของการออกแบบเองทำเองทั้งหมด...ทุกวันนี้นิอรมีรายได้ดีพอสมควร ยิ่งเวลาจะหาเสียงเลือกตั้งรายได้มากยิ่งขึ้น จนกระทั่งอรมีเงินสร้างบ้านให้แม่ และซื้อรถให้ตนเอง ...อรสามารถช่วยเหลือตนเองได้หลายอย่างยกเว้นการพูด ส่วนใหญ่เวลาติดต่องานค้าออร์ก็นำไปใช้การพิมพ์และการเขียนในการสื่อสาร บางทีก็มีน้องชายมาทำหน้าที่ล่ามให้ค่ะ แต่หลายครั้งก็ใช้วิธีการคุยและติดต่อผ่านระบบอินเทอร์เน็ตค่ะ... (นิอร คนพิการ อายุ 36 ปี)

ประสบการณ์ของชีวิตนิอร และพิภพ ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ (Independent Living หรือ IL) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เชื่อว่าคนพิการนั้นสามารถที่จะเลือกวิถีของการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเท่าเทียมกับบุคคลอื่น แนวคิดนี้ไม่ได้หมายความว่าคนพิการจะต้องออกมาใช้ชีวิตคนเดียวอย่างโดดเดี่ยว แต่หมายถึง คนพิการสามารถทำอะไรหลายอย่างได้ด้วยตนเองโดยไม่เป็นภาระให้กับใคร แม้ว่าในบางสถานการณ์คนพิการจะต้องอาศัยการช่วยเหลือจากคนอื่นบ้าง ซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างจากคนทั่วไป เพราะในความจริงของสังคมคนปกติก็ต้องได้รับการช่วยเหลือในการดำรงชีวิตเช่นเดียวกัน นั่นคือ หากคนพิการต้องการที่จะหลุดออกจากวาทกรรมและความเชื่อที่มีในสังคมให้ได้ ผู้พิการจะต้องรู้สึกตัวเองให้ได้ว่าตนเองนั้นมีคุณค่า และสามารถทำอะไรหลายอย่างได้ด้วยตนเอง โดยคนพิการจะต้องดึงความเชื่อมั่นในตนเองให้เกิดขึ้น และสามารถที่จะคิดและแสวงหาทางเลือกการเปลี่ยนแปลงรวมถึงพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองได้

จากทั้งหมดที่กล่าวมาไม่ว่าจะเป็นการใช้ความรู้ ความสามารถ และการศึกษาบนพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ส่วนตัวของคณพิการ สามารถสรุปได้ว่าคณพิการนั้นมีความลื่นไหลไปมาระหว่างพื้นที่และสามารถแสดงออกซึ่งบทบาททางสังคมได้ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน อีกทั้งระดับของการยอมรับได้ของสังคมที่มีต่อตัวตนของคณพิการก็แตกต่างกันไปตามพื้นที่ นั่นคือ ผลของการต่อสู้ ต่อรองต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมของคณพิการนั้น แท้จริงก็เป็นระดับของการเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับปัจเจกซึ่งเป็นปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน หรือกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองของผู้พิการ ด้วยเหตุนี้พื้นที่ทางสังคมของคณพิการนั้นจึงเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ ซึ่งสามารถดำรงได้หลายมิติ โดยเป็นทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ในอุดมคติ เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะแตกต่างหลากหลาย และเป็นตัวเชื่อมความแตกต่างเหล่านั้นเข้าด้วยกัน ผ่านการทำหน้าที่ในการสร้างจินตนาการ เพื่อเปิดให้เห็นถึงความหมายของพื้นที่จริงแบบต่าง ๆ ที่มีในสังคม และในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่สร้างพื้นที่แบบอื่น ๆ ขึ้นมาด้วย กระบวนการต่อสู้ ต่อรอง ต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความเชื่อที่มีในสังคมของผู้พิการนั้น เปรียบเสมือนกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคณพิการเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้การต่อสู้ของคณพิการจึงเป็นการสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นกับพื้นที่ เพราะการปรากฏตัวของคณพิการในแต่ละพื้นที่นั้นเท่ากับเป็นการจัดลำดับความสำคัญของชีวิตคณพิการและเป็นการจัดระบบระเบียบชุดใหม่ ที่เกี่ยวกับพื้นที่และความเชื่อในความหมายเดิมของสังคมที่มีต่อคณพิการ แต่ถึงอย่างไรก็ตามความหลากหลายของพื้นที่ทางสังคมของคณพิการนั้นก็มีความจำกัด ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าสังคมจะมองคณพิการในมุมมองใด เพราะคณพิการในแต่ละสังคมมีการใช้พื้นที่ รวมไปถึงการเข้าถึงพื้นที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งทั้งนี้ล้วนแล้วแต่มีข้อจำกัด ทำให้ความเป็นส่วนตัวต่อการใช้พื้นที่ทางสังคมของคณพิการย่อมต้องมีเงื่อนไข และส่งผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกที่แตกต่างกัน

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย

ระบบการให้คุณค่า ความเชื่อ และความหมายในแต่ละพื้นที่ทางสังคม ถือเป็นการให้ความสำคัญกับพื้นที่ในฐานะเป็นปรากฏการณ์สังคมที่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงได้ นั่นคือพื้นที่ของความสัมพันธ์ของมนุษย์ ไม่ได้ถูกจัดแบ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราวกันข้าม แต่ในพื้นที่แต่ละแบบเต็มไปด้วยความเคลื่อนไหว เปิดกว้าง ไม่ได้แยกจากกันเด็ดขาดและจำกัดอยู่ในเวลาเดียวกัน การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในพื้นที่ที่มีความเข้มข้นและผันแปรไปตามสถานการณ์เฉพาะแต่เชื่อมโยงกับระบบใหญ่กว่า หรือการคิดเชิงนามธรรมอื่นๆ ทำให้คณพิการเลือกที่จะต่อสู้ ต่อรอง และสร้างความหมายให้กับตนเองแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ ตามกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตนเองและสร้างความชอบธรรมให้กับการปฏิบัติตนแบบนั้น ๆ โดยที่มุมมองจากสังคมนี้นักเป็นสิ่งที่รับรู้อยู่ในความรู้สึก นึกคิดของคณพิการด้วยเช่นกัน

การที่คณพิการไม่ยอมถูกจัดให้อยู่ในความหมาย ความเชื่อ และพื้นที่ที่สังคมกำหนดให้ ถือเป็นการวิพากษ์ถ้อยคำถ่ายทอดพื้นที่ให้หลุดพ้นไปจากพื้นที่ของอำนาจและการกดขี่ และไม่จำเป็นต้องวางตัวหรือมีวิธีคิดแบบเดิม หรือแบบที่สังคมกำหนด เพราะการนิยามความหมายที่แน่ชัดอาจจะทำให้คณพิการกลายเป็นสัญลักษณ์ของการให้ความช่วยเหลือ สัญลักษณ์ของการทำความดี และเป็นจุดเด่นของความน่าสงสาร พร้อมทั้งเป็นเป้าหมายของสัญลักษณ์บางพื้นที่ นั่นคือคณพิการจำเป็นจะต้องแสวงหาพื้นที่นอกขอบเขตของอำนาจของสังคม ซึ่งเป็นหนทางหนึ่งของในชีวิตประจำวันของคณพิการ เช่นเดียวกันกับการศึกษาของ woodill (1992) ที่เชื่อว่าคณพิการจะต้องมีการแสวงหาความรู้ที่ความเหมาะสมกับตนเอง ซึ่งเป็นอีกปฏิบัติการหนึ่งของการต่อสู้เพื่อให้สามารถดำรงคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคมได้ ซึ่งในบางครั้งคณพิการเองก็มีอุปสรรคในการดำเนินชีวิตมากกว่าคนปกติ การถูกกีดกันจากการประกอบอาชีพบางประเภททำให้คณพิการนั้นไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรทางสังคมได้อย่างเท่าเทียม ดังเช่นการศึกษาของ เจน จูประเสริฐ (2546) ที่สะท้อนให้เห็นถึงการจำกัดสิทธิการทำงานของคน

พิการ และได้แนะนำให้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายทางสังคมให้คนพิการสามารถสร้างความเชื่อมั่นและอบอุ่นใจได้ สังคมไม่ควรที่จะปล่อยให้คนพิการต้องโดดเดี่ยวหรือไร้ทิศทางในการประกอบอาชีพ

ด้วยเหตุนี้สังคมจึงจำเป็นต้องแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนพิการ ไม่ว่าจะเป็นการพยายามปรับเปลี่ยนทัศนคติด้านความเชื่อที่มีต่อคนพิการ การให้ความหมายเชิงลบต่อคนพิการ รวมถึงรัฐที่ต้องหาแนวทางในการจัดการที่เป็นรูปธรรม เช่น การพิจารณาแก้ไขยกเลิกบทบัญญัติของกฎหมายหรือมีมาตรการทางกฎหมายในลักษณะห้ามใช้ถ้อยคำในกฎหมายที่เป็นการจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพของคนพิการ โดยจะต้องใช้มาตรการทางสังคมร่วมด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติผู้ประกอบการส่วนมากก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายได้ และพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการจ้างงานคนพิการเพื่อป้องกันปัญหายุ่งยากที่จะตามมา และในขณะเดียวกันคนพิการที่ได้รับการจ้างงานยังมีความเต็มใจที่จะยอมตกอยู่ใต้อำนาจวาทกรรมของสังคมเพียงเพื่อต้องการให้ตนเองได้มีงานทำ เช่นเดียวกับการศึกษาของศรายุทธ การะเกตุ (2545) ที่พบว่าในทางปฏิบัติของการจ้างงานคนพิการยังมีปัญหาทางกฎหมาย กฎหมายยังไม่มี ความชัดเจนครอบคลุม กฎหมายยังมีความล้าสมัย และขาดสภาพบังคับใช้ ทำให้นายจ้างเลือกปฏิบัติได้ว่า จะรับคนพิการเข้าทำงานหรือไม่ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดในสังคมไทยคือ ความเชื่อ วาทกรรม และเจตคติที่มีต่อคนพิการ ที่ยังไม่สามารถลบล้างได้ คนพิการยังคงอยู่ภายใต้วาทกรรมของความเชื่อของบุคคลที่ไร้ความสามารถ เป็นภาระให้แก่ครอบครัวและสังคม เป็นผู้ที่มีบาปกรรมในอดีตชาติ หรือแม้แต่เป็นผู้ที่มีอารมณ์โมโหร้าย เป็นบุคคลที่น่าสงสาร สมควรได้รับการช่วยเหลือ และร้ายที่สุดคนพิการได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการทำความผิดของคนปกติทั่วไป

ข้อเสนอแนะ

การนำแนวคิดความเชื่อทางสังคมที่มีต่อตัวตนของคนพิการมาใช้เพื่อศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนพิการ ทำให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการกลายเป็นชายขอบของคนพิการได้ชัดเจนขึ้น และสามารถยกระดับของการศึกษามาสู่ระดับของการต่อสู้ ต่อรอง ซึ่งทำให้ทราบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนพิการได้ ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับกลุ่มที่เป็นการรวมกลุ่มของคนพิการประเภทต่างๆ ที่ต่อสู้ให้ได้มาซึ่งกฎหมายรับรองสิทธิให้กับตนเอง หรือแม้แต่การเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับปัจเจกที่เป็นการต่อสู้ ต่อรองในระดับปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของคนพิการ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2546). รอบรู้เรื่องคนพิการ. กรุงเทพมหานคร : เทพเพ็ญวานิสย์.
- _____. (2547). บริการสำหรับคนพิการ. มปท.
- _____. (2547). รายงานสถานการณ์ทางสังคมความก้าวหน้าการพัฒนา “คนพิการ” 2547. มปท.
- _____. (2548). การศึกษาและพัฒนาดัชนีชี้วัดมาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- เจน จูประเสริฐ. (2546). ปัญหาที่เกี่ยวกับการจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพของคนพิการในภาครัฐ. วิทยานิพนธ์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศรายุทธ การะเกตุ. (2545). ปัญหาการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการด้านอาชีพและการจ้างงาน ตามพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534. วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2542). สถานภาพของคนพิการไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.

Woodill,G. (1992). Independent living and participation in research : A critical analysis. Discussion paper. Toronto : Center for Independent Living.